

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М. П. ДРАГОМАНОВА**

Дудар Ольга Володимирівна

УДК 94 (477) “18/19”:32:070 (043)

**МІСЦЕ “ЧЕРНИГОВСКИХ ГУБЕРНСКИХ ВЕДОМОСТЕЙ” У
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ–2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, професор
Іванова Людмила Георгіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, Інститут історичної
освіти, кафедра історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Щербак Надія Олександрівна,
Київський національний університет
внутрішніх справ, кафедра гуманітарних
дисциплін;

кандидат історичних наук, доцент
Соловйова Тетяна Миколаївна,
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Г.С.Сковороди”,
кафедри загальної історії, методології та
методики викладання

Захист відбудеться „19” грудня 2008 року о 15.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01061, м. Київ, вул.. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01061, м. Київ, вул.. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „17” листопада 2008 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Стоян Т.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Важливе місце у суспільно-політичному та національно-культурному житті України середини XIX – початку XX століття посідали друковані засоби масової інформації. У часи, коли Україна не мала власної державності, періодика (україномовна та російськомовна) сприяла збереженню та утвердженню культурної самобутності та національної окремішності українського народу. Видання на зразок “Черниговских губернских ведомостей”, незважаючи на пильний нагляд губернської адміністрації та ретельні перевірки матеріалів публікацій Цензурним комітетом, поєднували у собі висвітлення урядового курсу з надзвичайно актуальними на той час історичними, краєзнавчими та етнографічними дослідженнями тощо.

Оскільки зміст статей і зміна формату видання пов'язані зі змінами у внутрішній політиці Російської імперії, історія функціонування “Ведомостей” дозволяє провести паралелі з історією України середини XIX – початку XX століття, доповнити та надати додаткові факти для загальної картини тогочасного життя Наддніпрянщини.

Актуальність дослідження пов'язана з аналізом впливу преси на процеси суспільно-політичного, економічного та національно-культурного розвитку українських земель у складі Російської імперії. Дуже важливо з'ясувати роль публіцистичних матеріалів у пропагуванні національно-визвольної української ідеї, а також участь “Ведомостей” у формуванні національної свідомості жителів губернії. Протягом тривалого періоду – 1838–1917 – на сторінках часопису висвітлювалися найбільш актуальні події з життя Російської імперії. Тому публікації економічної, наукової чи культурницької тематики, з одного боку, доповнюють фактичну базу історії Чернігівщини, з іншого – дозволяють проаналізувати зміни імперського владного курсу насамперед щодо висвітлення історичного минулого українського народу. Матеріали “Черниговских губернских ведомостей” демонструють наступ монархічного уряду на усі, навіть найменші, прояви національного відродження та намагання місцевих активістів у межах дозволеного цензурою підвищити інтерес співвітчизників до минулого власного народу.

Також деякі публікації розширюють базу для дослідження регіональних особливостей процесу українського національного відродження, зокрема Чернігівщини. На нашу думку, в умовах розбудови української незалежної держави наявність нових фактів дасть можливість більш аргументовано розкрити процес становлення української модерної нації та національної самосвідомості.

Зв'язок теми дисертації з науковими програмами, планами, темами установи. Дисертація виконана в руслі наукової тематики “Актуальні проблеми історії України” кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Тему дисертації було

затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 29 вересня 2005 року, протокол № 2.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичне життя України середини ХІХ – початку ХХ століття, нові тенденції у суспільному розвитку українського громадянства, складний поступ та утвердження українського націоналістичного руху в зазначений період.

Предметом дослідження є ідейна спрямованість часопису, умови, характерні риси та особливості діяльності “Черниговских губернских ведомостей” у зв'язку з конкретними історичними подіями в Україні протягом другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період між другою половиною ХІХ та початком ХХ століття. Проте ми використовували матеріали 1838–1917 років. Нижня межа обумовлена урядовим розпорядженням від 3 липня 1837 року про обов'язкове видання “Ведомостей” у губернських центрах. Але до початку 50-х років ХІХ століття примірники журналу не збереглися. Верхня межа – фактичний час припинення виходу часопису в світ.

Територіальні межі дослідження охоплюють колишню Чернігівську губернію, проте для порівняння використано загальні для усієї Наддніпрянщини факти і показники.

Мета дослідження. Враховуючи наукове і практично-пізнавальне значення обраної теми, мета цієї дисертації полягає у тому, щоб розкрити характер, напрями та особливості діяльності часопису в конкретних історичних умовах, що мали місце в Україні протягом другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Також шляхом порівняння окремих публікацій здійснити спробу виявити на сторінках часопису свідчення щодо розвитку й активізації українського національного руху.

Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

– визначити стан наукової розробки теми, характер та особливості її вивчення на різних етапах діяльності вітчизняної історичної науки; охарактеризувати видання як джерело з історії України середини ХІХ – початку ХХ століття;

– проаналізувати суспільно-політичні умови, в яких функціонували “Черниговские губернские ведомости”, а також визначити періодизацію виходу в світ часопису та основні тематичні напрями публікацій відповідно до конкретних етапів його діяльності;

– з'ясувати рівень впливу урядової політики, з одного боку, та особливостей національного розвитку України, з іншого, на зміст матеріалів на сторінках видання;

– проаналізувати особливості висвітлення економічного, політичного та соціального життя губернії відповідно до визначених періодів функціонування “Ведомостей” та етапів історичного розвитку Наддніпрянської України другої половини ХІХ - початку ХХ століття;

– проаналізувати позицію редакції щодо найактуальніших подій суспільно-політичного життя Російської імперії в цілому та українських земель у її складі зокрема;

– розкрити роль часопису в поширенні ідей національного відродження на Чернігівщині та з'ясувати їх відповідність загальноукраїнському розвитку національного руху.

Методологічна база роботи. Методологічною основою дослідження є універсальні принципи історизму та об'єктивності. Принцип історизму було реалізовано, перш за все, у процесі здійснення аналізу конкретних історичних обставин, за яких функціонували “Черниговские губернские ведомости”, а також під час зіставлення загальноукраїнських тенденцій та особливостей їх висвітлення і сприйняття на Чернігівщині. Принцип об'єктивності реалізовано у вивченні достатньої кількості історичних фактів та історичних джерел. Для висвітлення поставленої проблеми було обрано ті факти, які глибоко розкривають характер публікацій часопису та їхню ідеологічну спрямованість. Репрезентативність матеріалу забезпечується достатньою кількістю примірників “Ведомостей”, що повною мірою дозволяє досягти поставлених цілей та розв'язати необхідні завдання.

З конкретно-історичних дослідницьких методів було використано такі: метод аналізу та метод синтезу – для порівняння окремих періодів виходу в світ видання; системний – для окреслення основних тенденцій визначених періодів роботи “Ведомостей”. За допомогою порівняльно-історичного методу було з'ясовано основні часові зміни в тематиці і підбірці публікацій, методом періодизації та проблемно-хронологічним методом визначено вплив суспільно-політичного життя України на зміст статей часопису. Ретроспективний метод продемонстрував вплив монархічної системи російського царизму, який через “Черниговские губернские ведомости” поширював відповідні погляди на читачів видання. Велика кількість матеріалу, присвяченого актуальним на той час питанням історії України, етнографії та літературознавства, наближувала “Ведомости” до передової україномовної періодики. Таким чином, застосування вказаних методів дає можливість репрезентувати комплексну і різнопланову характеристику видання.

Наукова новизна полягає у постановці й розробці актуальної теми, яка не була всебічно та об'єктивно висвітлена в історичній науці. Обґрунтовано положення про недостатню дослідженість теми дисертації. Вперше було здійснено комплексне дослідження публікацій “Черниговских губернских ведомостей”, починаючи від моменту заснування і до ліквідації видання. Виділено і проаналізовано основні тематичні напрями підбору матеріалів, окремо статті соціально-економічного та політичного спрямування, які раніше не залучалися під час вивчення особливостей господарського та суспільно-політичного життя Чернігівщини вказаного періоду. На основі аналізу матеріалів культурницького та науково-популярного змісту зроблено висновки щодо співпраці редакції з місцевими активістами-українофілами.

У дисертаційному дослідженні з'ясовано рівень впливу суспільних процесів, соціально-економічного розвитку та урядової політики на публікації і характер видавничої діяльності. Було проаналізовано публікації, які свідчать про національне відродження, підтверджують та додатково ілюструють активізацію політичних і культурних процесів на теренах Наддніпрянщини, зокрема у Чернігівській губернії.

Зроблено висновки про важливий вплив публікацій часопису на історичну тематику на відродження в суспільній свідомості народу пам'яті про особливості національного розвитку. Визначено, що, незважаючи на підтримку великодержавного русифікаторського курсу, редакція “Ведомостей” вміщувала просвітницькі матеріали, які сприяли активізації культурницького руху. Внесено суттєві доповнення у висвітлення співпраці редакції видання з першим поколінням чернігівської Громади. Доведено, що деякі матеріали історичного та полемічного характеру на сторінках “Черниговских губернских ведомостей” мали важливе значення для збереження української національної ідентичності.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути використані під час підготовки загальних курсів з історії України, спецкурсів, практикумів з проблем регіонального розвитку України, розвитку проурядової преси українських губерній. Деякі положення дисертації можуть бути використані як складова для розширення обріїв загальної історії розвитку української періодики і журналістики.

Апробація основних результатів. Основні теоретичні положення і результати дисертаційного дослідження викладено у доповідях на звітно-наукових конференціях викладачів, наукових семінарах кафедри історії України Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, на VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” Європейського університету (Київ, 2005), на науково-практичній конференції студентів, аспірантів, молодих науковців Міжнародного університету лінгвістики і права (Київ, 2006).

Зібрані та описані матеріали дисертаційного дослідження також можуть бути впроваджені у практику викладання історії України середини XIX – початку XX століття у школі та вищих навчальних закладах.

Публікації. Основні положення і висновки дослідження викладені в шести публікаціях, зокрема у чотирьох одноосібних у фахових виданнях загальним обсягом 1,8 друкованого аркуша.

Структура дисертації. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається із вступу, чотирьох розділів (одинадцять параграфів), висновку та списку використаних джерел. Обсяг дисертації – 210 сторінок, із них – 195 основного тексту, список використаних джерел – 14 сторінок (178 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі дисертації “Стан дослідження “Черниговских губернских ведомостей” у вітчизняній історіографії в контексті суспільно-політичного життя України другої половини XIX - початку XX століття” проаналізовано стан розробки проблеми, подано характеристику використаних джерел.

Історіографія питання місця “Черниговских губернских ведомостей” у суспільно-політичному житті України другої половини ХІХ – початку ХХ століття включає дослідження не лише вітчизняної періодики, а і найбільш актуальних подій і явищ тогочасної історії. Тому до вирішення поставлених завдань залучалися дослідження суспільно-політичної думки, економіки, історії національно-визвольного руху тощо.

Зокрема огляд історіографії українського національного руху ХІХ століття здійснено С. Єскельчиком¹. У ньому дається характеристика основних напрямів досліджень цієї теми, а також оцінки праць зарубіжних спеціалістів: Р. Шпорлюка, Е. Сміта, О. Субтельного, А. Жуковського, Дж. Грабовича, М. Гроха, Б. Кравченка, Х. Толдблата, Дж.-П. Химки, Д. Сондерса, П. Грімстед, О. Ільницького, Дж. Елі, О. Прицака, П. Могочия. На сьогоднішній день вітчизняні історики мають можливість залучати праці зарубіжних фахівців (в Україні опубліковано монографії та статті П. Могочия, Е. Сміта, Р. Шпорлюка, О. Прицака й інших), що суттєво доповнює базу для аналізу особливостей вивчення національного питання у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

Окремо варто виділити історичні розвідки, присвячені національному аспекту суспільно-політичного життя Європи ХІХ століття загалом і України зокрема. Оскільки український народ не мав власної державності, проте створив і розвивав у важких умовах імперського гніту надзвичайно багату культуру, питання його долі в нових умовах викликало інтерес у дослідників. Згадки про “українське питання” є в роботах видатного німецького філософа В. Й. Гегеля², у основоположників європейського вивчення національної проблематики Б. Андерсона³, Е. Сміта⁴, М. Гроха⁵ та інших.

Деякі аспекти суспільно-політичного життя досліджено у монографії “Нариси з історії українського національного руху”, підготовленій в Інституті історії України НАНУ⁶. Інша ґрунтовна колективна праця, створена вченими Інституту історії України НАНУ, доповнює висновки попереднього видання. Результати наукових зусиль кваліфікованих фахівців охоплюють широке коло питань, пов'язаних із становленням української нації народонаселенням України, політикою царизму в галузі культури, освіти, преси, видавничої справи тощо. У цілому монографічно-колективна праця

¹ Єскельчик С. Пробудження нації: До концепції історії українського національного руху другої половини ХІХ століття. – Мельбурн, 1994. – 125 с.

² Гегель Г. В. Ф. Лекции по философии истории. / А. М. Воден (пер.), Ю. В. Перов, К. А. Сергеев (вступ. стаття) – СПб.: Наука, 2000. – 479 с.

³ Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. – 272 с.

⁴ Сміт Е. Національна ідентичність / П. Таращук (пер.). – К.: Основи, 1994. – 223 с.

⁵ Хрох М. От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе / Нации и национализм. – М., Просвещение, 2002. – 643 с.

⁶ Нариси з історії українського національного руху / Інститут історії України НАН України; В. Г. Сарбей (ред.) – К., 1994. – 189 с.

відзначається не лише широким колом досліджуваних проблем, а й їхнім ґрунтовним аналізом, що базується на здобутках сучасної науки⁷.

Про високий рівень вітчизняних досліджень свідчать праці В. Вериги⁸, Я. Грицака⁹, А. Катренка¹⁰, З. Когути¹¹, К. Кондратюка¹², О. Реєнта¹³ та інших. Різні за жанровою специфікою, вони містять ряд цікавих ідей, інтерпретацій, нових документальних даних з історії національного руху в Україні. Новітні теоретичні праці українських істориків загалом більш помірковані в оцінках українського національного руху. Намагаючись уникнути певної категоричності історичних нарисів ХІХ – початку ХХ століття та ідеологічних штампів, притаманних радянській історичній літературі, сучасні дослідники детально розглядають концепції вчених діаспори (Дж. Грабовича, З. Когути, І. Лисяка – Рудницького, Р. Шпорлюка та інших). Характерним для робіт А. Катренка, Г. Касьянова¹⁴, Я. Грицака та інших вітчизняних істориків є прагнення до максимальної об'єктивності та намагання уникнути невиправданого возвеличення українського минулого, неупереджений підхід до концепцій як вітчизняних, так і західних авторів.

Окремі аспекти розвитку руху Громад та суспільно-політичного життя України висвітлено у монографіях Л. Іванової та Р. Іванченко¹⁵. Поряд із загальноукраїнськими тенденціями виокремлено надзвичайно важливі для нашого дослідження особливості російської преси щодо висвітлення українського питання.

⁷“Українське питання” в Російській імперії (кінець ХІХ- початок ХХ ст.): Колективна наукова монографія: В 3ч. / НАН України; Інститут історії України / В.Г. Сарбей (ред.). – К., 1999. – 203 с. + табл. – Ч. 1. — 203 с. + табл.

⁸ Верига В. Нариси з історії України (кін. ХVІІІ – поч. ХХ ст.) – Львів: Світ, 1996. – 268 с.

⁹ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ століть. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.

¹⁰ Катренко А. М. Український національний рух у ХІХ столітті. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів / Київський ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1999. – 180 с. – Ч. 2.: – 60-90-ті роки ХІХ ст. – 190 с.

¹¹ Когут Зенон. Російський централізм і українська автономія ; Ліквідація Гетьманщини 1760–1830. – К.: Основи, 1996. – 317с. – (Західна історіографія України / Центр досліджень історії України. Альбертський ун-т. Канадський ін-т українських студій; Вип.2).

¹² Кондратюк К. К. Історія України. Від половини ХІХ століття до 1917 року. – Тернопіль, 1994. – 176 с.

¹³ Реєнт О. П. Україна в імперську добу (ХІХ – початок ХХ ст.) / Інститут історії України НАН України. – К., 2003. – 338с., 4 арк. фотоіл.: іл.

¹⁴ Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – 351 с.

¹⁵ Іванова Л. Г. Початок українського національно-культурного відродження / Нариси з історії українського національного руху / Ред. В.Г. Сарбей. – К.: Інститут історії України НАН України, 1994. – 189 с.; Іванова Л. Г., Іванченко Р. П. Громадівський рух 60-х рр ХІХ ст. в Україні: проблеми, ідеологія. – К.: МІЛП, 1999. – 126 с.; Іванова Л. Г., Іванченко Р. П. Суспільно-політичний рух 60-х років ХІХ століття в Україні: до проблеми становлення ідеології. – К.: МІЛП, 2000. – 349 с.

Також розглядаються напрями діяльності чернігівської Громади, активісти якої співпрацювали з “Ведомостями” у 50-х – на початку 60-років XIX століття.

У висвітленні економічного розвитку України досліджуваного періоду не варто нехтувати працями радянських істориків. Надзвичайно цікавими на сьогодні з наукового погляду залишаються монографії В. Теплицького¹⁶ та Н. Лещенко¹⁷, в яких досліджувалася проблема ліквідації кріпацтва. О. Погребинський намагався всебічно проаналізувати здійснення столипінської реформи в Україні. Питанням економічного життя України після 1905 року присвячені роботи В. Вергунова, В. Хижняка, З. Кирпаля, В. Кучера, А. Коцура¹⁸. Певні фактичні відомості про економічне життя Чернігівщини було отримано з багатовекторного дослідження “Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область”¹⁹, де наведені різноманітні статистичні матеріали та показники сільськогосподарського та промислового розвитку краю. Події кінця XIX – початку XX століття стали предметом монографії П. Овдїєнка та Є. Страшко²⁰, які намагаються по-новому і прагматично дослідити особливості суспільно-політичного життя України.

Варто виділити висвітлення історії періодичних видань, оскільки як друкований засіб масової інформації “Черниговские губернские ведомости” було включено до загальноімперських процесів, але як центральний журнал регіону, видання мало свою специфіку. Відомий мовознавець М. Жовтобрюх²¹ аналізував існування українських періодичних органів протягом 20-х – початку 60-х років XIX століття і виділяв основною причиною складної ситуації щодо розвитку україномовних засобів масової інформації гальмування урядом будь-яких проявів національного життя підкорених народів. У цьому напрямку працював Ю. Тернопільський, автор книги “Українська преса з перспективи 150-ліття”²², в якій вивчаються особливості видання українських часописів, альманахів, газет і журналів.

Проте у дослідженні історії національної преси залишається багато питань, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, це стосується періодів зародження і становлення національної періодики, з чим погоджується більшість дослідників.

¹⁶ Теплицький В. П. Реформа 1861 року і аграрні відносини на Україні (60-90-ті рр. XIX ст.) – К.: Вид-во АН УРСР, 1959р. – 307 с.

¹⁷ Лещенко Н.Н. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года (60-е годы XIX ст.) / АН УРСР. Ин-т истории. – К., 1959. – 524 с.

¹⁸ Погребинський О. Столипінська реформа на Україні. – О.: Пролетар, 1931. – 128 с.

¹⁹ Україна в умовах столипінської аграрної реформи / Вергунов В. А., Хижняк В. П., Кирпаль З. П., Кучер В. І., Коцур А. П. / УААН ; Державна наукова сільськогосподарська бібліотека / Віктор Анатолійович Вергунов (ред.). – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2006. – 134 с.

²⁰ Овдїєнко П. П., Страшко Є. М. Нариси історії України XIX – поч. XX ст. – Ніжин: Аспект, 2000 - с.319

²¹ Жовтобрюх М.А. Мова української преси (до сер. 90 рр.XIX ст.) – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 415 с.

²² Тернопільський Ю.Л. Українська преса з перспективи 150-ліття. – Джерзі Сіті: Вид - во М.П.Коць, 1974. – с. 176

Чимало “білих плям” стосується саме першої половини ХІХ століття, коли починали свою роботу офіційні видання.

Окремі аспекти української преси було розглянуто у новітніх дисертаціях з історії України. В основному дослідники вивчали конкретні проблеми розвитку вітчизняних друкованих засобів масової інформації та функціонування часописів. О. Березовський²³, Р. Гула²⁴, В. Гутковський²⁵, В. Денисенко²⁶ та інші розглядали становлення української преси, основні тематичні напрями, вплив урядової політики.

Ситуація навколо подібних видань в історичній літературі досить складна. Варто зауважити, що виникають проблеми навіть щодо визначення належності “Ведомостей” до української чи російської преси. У дослідженні В. Гутковського, І. Крупського та П. Федоришина часопис відносять до російської періодики. Не згадуються “Ведомости” і у роботах радянських вчених М. Жовтобрюха, О. Дея, І. Нечиталюка та інших. Тому ми розглядали “Черниговские губернские ведомости” як основу *джерельної бази дослідження*.

Із 3 липня 1837 року, коли вийшло урядове розпорядження про обов’язкове видання “Ведомостей” у губернських центрах, інструкції передбачали поділ часопису на офіційну і неофіційну частини. Перша – висвітлювала офіційний внутрішньополітичний курс і ознайомлювала читачів з розпорядженнями місцевої адміністрації, друга – виконувала обов’язки щодо культурної просвіти жителів губернії і залучення їх до більш активного вивчення минулого краю. Журнал займав важливе місце у суспільно-політичному житті губернії.

Перша спроба аналізу і систематизації публікацій “Черниговских губернских ведомостей” належить Г. Милорадовичу, який певний час редагував часопис. Його список вміщує перелік матеріалів за 1838–1857 роки. Пізніше, на початку ХХ століття, Чернігівська губернська архівна комісія виконала досить кропітку роботу з упорядкування надрукованих матеріалів відповідно до тематичних напрямків та випусків часопису, включивши до неї також результати роботи Г. Милорадовича. В описі містяться позитивні оцінки ролі “Черниговских губернских ведомостей” професором М. Сумцовим, статтю якого надрукувала “Киевская старина”. Відзначалися роботи О. Лазаревського, П. Єфименка, М. Дорошенка, П. Косьменка, О. Шишацького-Ілліча та інших найбільш активних респондентів. Основним висновком можна вважати тезу щодо просвітницької роботи журналу, редакція

²³Березовський О. М. Українська преса Наддніпрянщини: пропаганда та відстоювання національних домагань українства (1905–1907 рр.): дис. канд. іст. наук 07.00.01/ Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 220 арк.

²⁴ Гула Р. В. „Киевлянин” та суспільно-політичні рухи в Україні: 1900–1914 роки: дис. канд. іст. наук 07.00.01/ Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2003. – 217 арк.

²⁵Гутковський В. В. Українська преса Наддніпрянщини в національно-культурному та державотворчому процесі (ІІ пол. ХІХ ст.): дис. канд. іст. наук 07.00.01/ Львівський національний ун-т імені Івана Франка. – Л., 2002. – 201 арк.

²⁶ Денисенко В.А. Часопис „Киевские епархиальные ведомости” в історії національно-духовного життя України (1861 – 1918 рр.): Дис. канд. іст. наук 07.00.01/ Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2004. – 222 арк.

якого намагалася належним чином висвітлювати розвиток науки та розширювати світогляд читачів.

Протягом періоду виходу в світ видання, з одного боку, стало непересічним явищем у суспільному житті губернії, центральним часописом, редакція якого орієнтувалася на потреби місцевого читача. З іншого боку, суворий нагляд цензури і концентрація на Чернігівському регіоні обмежували змістове наповнення неофіційної частини. Протягом 50-х–60-х років XIX століття редакція постійно закликала усіх охочих до співпраці. На підтвердження цього – численні матеріали про невеличкі поселення, цікаві епізоди з історії краю, невідомі деталі з життя визначних осіб.

Створений у часи Миколаївської реакції, журнал не міг містити матеріали “возмутительного” характеру, які сприяли б “ослабленню должно к нам почтения”. Одним з ініціаторів створення губернської періодики став тодішній міністр внутрішніх справ граф Закревський, який планував таким чином полегшити роботу власного апарату. Мету було визначено так: “Облегчение канцелярий в производстве дел сокращением переписки и доставления как присутственным местам, так и частным лицам средств получения сведений, относящихся к исполнению и соображению”. Пізніше до суто прагматичних додалися культурницько-просвітницькі завдання.

Перший примірник вийшов у січні 1838 року і до наших днів не зберігся. Номери планувалося випускати щодня, проте у 40-х роках це робили тричі на тиждень. Складна ситуація, пов'язана перш за все з невеликою кількістю передплатників (відомо, що у 1901-му їх було 128) та витратами на друк. З 1907 року часопис виходив двічі на тиждень і був уже набагато меншим за обсягом. Зміст офіційної частини було чітко регламентовано, до неофіційної редакція і читачі могли подавати відомості про місцеві новини, статті із вивчення фольклору, етнографії, лінгвістики, археології, історії, географії, економіки, статистики краю. З 1875 року частіше з'являлися новини з-за кордону, повідомлення з географії, історії світу чи розвитку літератури. Суворо заборонялися, як уже зазначалося, полеміка і белетристика. Вважалося, що провінційна преса не зможе забезпечити належний рівень публікацій такого напрямку.

Спочатку “Ведомости” виходили у журнальному форматі у вигляді невеликої брошури. Поступово обсяг матеріалів збільшувався, і кількість сторінок неофіційної частини зросла від чотирьох до шести, а іноді і до восьми. Нумерація сторінок, починаючи з моменту створення і до 1904 року, велася від початку року. Пізніше після закінчення календарного року номери почали об'єднувати до однієї підшивки.

З 1904 року часопис виходив у вигляді газети, кількість сторінок якої варіювалася від чотирьох до восьми залежно від кількості матеріалу конкретного випуску. Перші шпальти традиційно присвячувалися офіційній частині, решта – новинам, місцевій хроніці, науково-популярним дослідженням тощо. Коли у 1907 році неофіційну частину ліквідували, кількість сторінок і їх розмір суттєво зменшилися.

Матеріали неофіційної частини були різними і за стилем, і за обсягом. Досить часто, особливо у XIX столітті, друкувалися невеличкі статті – повідомлення різноманітного змісту: архівно-документальні розвідки, описи конкретних поселень Чернігівщини, цікаві факти з життя губернії тощо. Історичні публікації найчастіше подавали циклами (напевно, через значний для одного випуску “Ведомостей” обсяг), причому ім’я автора зазначалося лише в самому кінці матеріалу. Дослідження минулого України не завжди були оформлені належним чином. Цитати з літописів чи інших історичних джерел інколи не виділялися, не зазначалося походження окремих фактів. Зустрічаються матеріали з неправильно наведеними датами чи іменами історичних осіб. Проте, на нашу думку, такі помилки є, швидше, винятком, адже загалом рівень історичних та етнографічних розвідок був досить високим.

Передплачували газету поміщики, чиновники, купці, священники, тому і зміст був відповідним. Велика кількість публікацій присвячувалася сільському господарству і містила конкретні практичні рекомендації. “Ведомости” друкували поради щодо особливостей ведення бджільництва, садівництва, городництва, тваринництва тощо. Окремим популярним напрямком другої половини XIX століття можна виділити просвітницькі матеріали, що ознайомлювали читачів з найбільш небезпечними хворобами, як-то холера чи сказ, і детально роз’яснювали необхідність дотримання санітарно-гігієнічних норм. Проте після створення земств саме вони займалися поширенням необхідної науково-популярної інформації, тому кількість статей, присвячених господарським чи медичним питанням, скоротилася до мінімуму.

Ситуація щодо висвітлення суспільно-політичного життя України другої половини XIX – початку XX століття у сучасній історичній науці досить складна. З одного боку, величезна кількість проблем у вивченні цього періоду і наявність часто діаметрально протилежних думок серед представників різних історичних шкіл, утруднюють аналіз даного питання. Разом з тим наукова різноманітність, широка фактична база дозволяють порівнювати розвиток господарства, соціальне і культурне життя Наддніпрянської України та Чернігівської губернії, використовуючи публікації, наявні на сторінках “Черниговских губернских ведомостей”.

Отже, незважаючи на значний інтерес дослідників до проблем суспільно-політичного життя України другої половини XIX – початку XX століття, певні аспекти даного питання, зокрема розвиток преси на території Наддніпрянщини, потребують уточнення і більш детального вивчення з огляду на вільний доступ до архівних джерел і можливість об’єктивного їх аналізу в умовах незалежності. Окрім просвітницької ролі, яку неодноразово підкреслювали дослідники вітчизняної преси, починаючи з XIX століття, та висвітлення урядового курсу, “Черниговские губернские ведомости” тривалий період були єдиною можливістю для небайдужих жителів краю ознайомлювати земляків із власними історичними, етнографічними чи

літературними працями. І рівень публікацій з цього напрямку був досить високим, оскільки дуже часто використовувалися раніше не оприлюднені документальні джерела, власні спостереження і свідчення простих людей – носіїв народної культури. Попри усі недоліки видання, матеріали “Ведомостей” заслуговують на подальше більш ретельне вивчення.

Тому, на нашу думку, дослідження публікацій “Ведомостей” дозволить додати нові матеріали до широкого спектру робіт з вітчизняної історії.

У другому розділі “Вплив суспільно-політичних процесів в Україні на формування тематики і підбір матеріалів “Черниговских губернских ведомостей” (1838–1860 роки)” розкриваються особливості видання часопису на першому етапі функціонування.

Висвітлення урядового курсу періоду 1838-го – початку 1861 року “Ведомостями” велось нерівномірно і непослідовно. Наявні публікації дозволяють простежити неодноразові спроби поширювати на верхівку суспільства певні зідеологізовані уявлення не лише про тодішній і майбутній політичний курс імперії, а й про перспективи соціального та економічного життя. Дописувачі часопису були заручниками внутрішнього курсу, тому, зазначаючи факти, які підтверджували наявність проблем у різних сферах суспільного розвитку – в освіті, релігії, економіці, не мали права навіть логічно підсумувати оприлюднені матеріали. Можна припустити, що основним завданням чиновників було приховувати реальний стан справ, пропагувати не лише ідею “єдиного і неділимого російського народу”. На основі статей складається враження про надзвичайно могутню і потужну державу, якою Російська імперія на той час не була

У ХІХ столітті національно-культурний рух на українських землях зростав, його відверті та приховані прояви з’являються в усіх галузях культури. Поряд із професійними дослідниками, історією, етнографією, вивченням фольклору зацікавилися жителі губернії, тому публікації відповідної тематики користувалися популярністю навіть у проурядових виданнях. І хоча спроби заявити про самобутність і повноцінність української нації в сім’ї європейських народів на сторінках “Черниговских губернских ведомостей” були дуже обережними, вони поклали початок активізації українського руху за відродження своєї культури, мови, історії та освіти, що є складовою національних рухів усіх європейських народів у другій третині ХІХ століття. Незважаючи на імперську шовіністичну політику, “Черниговские губернские ведомости” відображали нові тенденції та прояви суспільного поступу, акумулювали та відтворювали усі зміни в суспільно-політичному житті Чернігівщини та усієї України.

Загалом період 1838-го – початку 1861 року виявився дуже насиченим і суперечливим. Тематична різноманітність публікацій, намагання редакції залучити до роботи жителів Чернігівщини позитивно впливали на змістове наповнення часопису. Проте чітко простежується намагання влади приховати найбільш актуальні проблеми тогочасного суспільства. Жорсткий цензурний контроль, специфічне висвітлення економічного й суспільно-політичного життя країни та губернії обмежували вплив і

популярність “Ведомостей”. Чітка спрямованість на поміщиків робила видання малоцікавим для інших суспільних верств. Але завдяки небайдужості окремих співробітників редакції і загальному зростанню інтересу до всього українського неофіційна частина відповідала основним тенденціям українського національного руху.

Порівнюючи якість і тематичну варіативність матеріалів “Ведомостей” до 1861 року з наступними періодами їхнього виходу в світ, необхідно відзначити плідну роботу редакції. До співпраці вдавалося залучити іменитих дослідників, наприклад О. Лазаревського, чиї історичні та етнографічні розвідки викликали жваві дискусії серед читачів. Активно публікувалися звіти місцевих ентузіастів, які ретельно збирали цікаву інформацію про життя краю. Усе це свідчить про високий рівень інтересу до українського питання серед читацької аудиторії. Звичайно, не всі читачі розуміли і підтримували ідеї національного відродження. Проте наявність полеміки і критичних відгуків в основному на історичні дослідження підтверджує наскільки болісним були питання минулого України для тогочасного суспільства.

Отже, вплив суспільно-політичних процесів був визначальним у формуванні тематичних напрямків та при підборі матеріалів публікацій “Черниговских губернских ведомостей”. Редакція намагалася виконати своє основне завдання: висвітлювати урядовий курс та діяльність губернської адміністрації. Та при цьому пріоритетними залишалися статті неофіційної частини, оскільки саме вони відображали зміни у житті Чернігівщини та Наддніпрянщини в цілому.

У третьому розділі “Пореформена доба в Україні на сторінках “Черниговских губернских ведомостей”, (1861 рік – початок ХХ століття)” аналізуються зміни у змістовому наповненні часопису після ліквідації кріпацтва, оприлюднення Валуєвського циркуляру та Емського указу.

Період 1861–1905 років був надзвичайно багатим на знакові для українських земель події: промисловий переворот, значне пожвавлення національно-визвольної боротьби, Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року, затишшя у громадсько-політичному русі та пожвавлення після приходу до влади Олександра III, створення перших політичних партій і певне протистояння між різними поколіннями. Таким чином, революцію 1905 року можна вважати закономірною реакцією суспільства на загострення протиріч у соціально-економічній і суспільно-політичній сферах.

Як і у попередні роки, “Черниговские губернские ведомости” поєднували в собі висвітлення урядового курсу, ознайомлення читачів з місцевими новинами та популяризацію дослідження історії, культури, фольклору регіону. Кожен із зазначених напрямів мав певні особливості.

Висвітлення реформ 1861-го – 1870-х років, насамперед селянської, посідало важливе місце у матеріалах видання. Значні зміни відбулися і в інших сферах суспільного життя. Реформи 1864 року наблизили судочинство до європейських стандартів, зміни у сфері освіти значно розширили доступ до навчання представників нижчих прошарків суспільства, було вдосконалено програму

навчання, університети отримали ширшу автономію, дещо зменшено тиск цензури. Було здійснено реорганізацію військової служби, міського самоуправління і фінансової системи. Велика кількість матеріалів стосувалася земської реформи.

Протягом 1865-го – 1880-х років кількість і якість матеріалів історичного та етнографічного характеру істотно змінилися порівняно з попереднім періодом. Якщо раніше журнал друкував тексти народних пісень, легенди, обряди, приказки і прислів'я, причому досить часто українською мовою, то після 1863 року спочатку зникають українські тексти, а потім значно рідше виходять статті даної тематики. Така ситуація може бути пов'язана з Валуєвським актом (18 липня 1863 року міністр внутрішніх справ П. Валуєв підписав горезвісний циркуляр, який перешкоджав поширенню українського слова і значно ускладнив діяльність лідерів вітчизняного національного руху), зміною редакційної політики і формату видання: з 1865 року друкувалися не лише місцеві новини, а й загальноімперські та закордонні.

Стабільним залишалось висвітлення економічного розвитку губернії. Навіть незважаючи на зменшення кількості публікацій у 1860-х–1880-х роках, “Ведомости” подавали статистичні матеріали, рекомендації землевласникам, повідомляли про нові промислові об'єкти. Постійно друкували об'яви про новинки сільськогосподарської техніки, впровадження технічних культур тощо. Таким чином, видання зберігало тематичну орієнтацію на аграрний сектор і поміщицькі господарства.

1860–1863 роки були часом найбільшої активної співпраці журналу з місцевою Громадою. Загалом громадивці усіх регіонів України тісно співпрацювали з пресою, дбали про розвиток української освіти, опікувалися національною культурою. Співпраця часопису і громадивців мала важливе значення для суспільного життя Чернігівщини.

“Черниговские губернские ведомости” залишилися центральним виданням регіону. Завдяки спробам редакції оминати певні заборони цензури часопис і надалі мав значний вплив на громадське життя губернії. Таким чином, матеріали “Черниговских губернских ведомостей” яскраво ілюструють пореформений період суспільно-політичного життя Наддніпрянщини. Обговорення ліквідації пережитків феодального ладу та подальших прогресивних змін було схвально сприйняте читацькою аудиторією, все більше небайдужих до української справи чернігівчан співпрацювали з виданням. Певний час журнал перебував у центрі національно-культурницького руху, який очолювали активісти місцевої Громади.

Проте події пореформеної доби мали несподівано негативний вплив. Паралельно з певною лібералізацією в економічній та соціальній сферах, уряд імперії посилює тиск на культурний розвиток українських земель. Політика імперської влади, спрямована на обмеження і придушення будь-яких проявів національної окремішності, суттєво обмежила різноманітність тематичних напрямів і призвела до погіршення якості публікацій “Ведомостей”. Високий рівень зацікавленості історією, етнографією, літературою та мистецтвом втратив реальний вплив на зміст неофіційної частини часопису.

Таким чином, починаючи із середини 70-х років XIX століття, “Черниговские губернские ведомости” через надто суворі цензурні обмеження значно звужують коло своїх інтересів. Істотно зменшилася кількість матеріалів соціального, економічного спрямування. Цензурні обмеження призвели до втрати журналом тематичної різноманітності, зменшується обсяг історичних та краєзнавчих матеріалів. Якщо раніше “Ведомости” могли конкурувати з аналогічними виданнями Полтавської та Київської губернії, то після Валуєвського та Емського указів таку можливість було втрачено.

У четвертому розділі “Україна між двома революціями (1905–1917 роки)” увагу зосереджено на проблемах міжреволюційної доби, коли значно активізувався український національний рух.

Публікації у “Черниговских губернских ведомостях” мали створити ілюзію чіткої, ефективної роботи уряду і місцевого управлінського апарату в умовах Першої світової війни, спрямованості їх на забезпечення потреб армії та захист інтересів мирного населення. Насправді, ситуація поступово виходила з-під контролю, і влада шляхом посилення репресій, замовчування правдивої інформації і перешкоджання поширенню її від очевидців чи безпосередніх учасників подій намагалася відтягнути неминучий вибух суспільного незадоволення. Проте небажання поступатися застарілими принципами управління державою і, відповідно, відсутність реальних засобів подолання кризи призвели до Лютневої революції 1917 року, яка кардинальним чином змінила форму і зміст публікацій у губернському часописі.

У 1917 році, в період національно-визвольних змагань, “Черниговские губернские ведомости” змінили напрям діяльності. Замість висвітлення політики імперського уряду видання вперше ілюструвало розвиток подій власне в Україні. Навіть друкуючи повідомлення з Петрограда, редакція більше уваги приділяла спробам співвітчизників розбудувати власну державність. І хоча коментарі традиційно залишалися мінімальними, тексти звернень надавалися з Києва, “Ведомости” з “дошки для оголошень” перетворилися на джерело актуальної інформації. Навіть протягом короткого періоду часопис із зняття великодержавного впливу перетворився на об’єктивний засіб масової інформації.

Загалом 1905–1917 роки були досить складними у діяльності всіх періодичних видань України. Перша демократична революція, поразка у російсько-японській війні були тривожними сигналами для Російської імперії. Проте уряд не вдався до радикальних демократичних реформ, і суспільство не отримало бажаного полегшення. Навпаки, зміцнюється контроль над суспільно-політичним життям і, відповідно, утруднюється робота засобів масової інформації.

На наш погляд, можна виділити три етапи роботи “Черниговских губернских ведомостей” протягом 1905–1917 років. Певне пожвавлення 1905–1907 років змінилося замовчуванням реального стану справ у країні. Дописувачі часопису залишалися послідовними прихильниками проурядового курсу. Неофіційна частина ознайомлювала читачів з інформацією про минуле України, про розвиток культури і

освіти лише таким чином, щоб вона у жодному випадку не спонукала до активізації національно визвольного руху. Промонархічні погляди домінують у висвітленні роботи Державних дум, у аналізі політичного життя імперії.

З початком Першої світової війни “Ведомости” переходять на воєнний стан. Адміністрація отримала вказівки прискіпливо перевіряти усі публікації на відповідність урядовому курсу. Тому створення патріотичного настрою стає першочерговим завданням імперської періодики. Замість інформування населення про реальний стан справ, видання досить часто обмежувалося пафосними закликами чи вказівками головнокомандувачів, які регламентували життя цивільного населення в умовах війни.

Отже, лише революція 1917 року призвела до позитивних змін у роботі “Черниговских губернских ведомостей”. Суспільство, в якому з’явилася надія на демократизацію та стабілізацію суспільно-політичного і соціально-економічного життя, отримало змогу ознайомитися з новинами Петрограда і Києва, порівнювати повідомлення і робити самостійні висновки. Подаючи неупереджену інформацію, часопис протягом ненадовго вийшов з-під пильного урядового контролю і займався виключно ознайомленням широкого загалу з подіями в Україні та Росії.

У **висновках** дисертаційної роботи сформульовано основні результати дослідження, які виносяться на захист:

- Вивчення “Черниговских губернских ведомостей” як джерела з історії суспільно-політичного життя Чернігівщини другої половини XIX – початку XX століття не отримало належного дослідження у вітчизняній історичній науці. Лише у кінці XIX – на початку XX століття було виявлено певні недоліки та проаналізовано здобутки видання. У радянські часи робота “Ведомостей” не викликала значного інтересу, оскільки представляла проурядову періодику. Зокрема, фактично не згадуються навіть у наукових розвідках, присвячених історії Чернігівщини, різноманітні та надзвичайно цікаві статистичні дані про розвиток промисловості й торгівлі Чернігівської губернії в цілому та її окремих населених пунктів. Не вивчені особливості роботи “Ведомостей” у буремні часи першої демократичної революції 1905–1907 років, не згадуються публікації, присвячені розбудові незалежної української держави у 1917 році. Загалом, матеріали економічного і статистичного характеру можуть бути предметом окремого історичного дослідження.

- Складні суспільно-політичні умови розвитку українських земель у складі Російської імперії протягом другої половини XIX – початку XX століття мали значний вплив на зміст і характер матеріалів “Черниговских губернских ведомостей”. Особливості економічної політики і внутрішнього курсу монархічного уряду визначали певні обмеження для статистичних оглядів та економічних звітів. Поряд з конкретними цифрами і показниками ніколи не зазначалися справжні причини складної ситуації, насамперед колоніальна політика імперської влади. На основі змін урядового курсу щодо діяльності засобів масової інформації було виділено такі періоди роботи часопису: 1838–1860 роки, 1861 рік – початок XX

століття, 1905–1917 роки, оскільки саме імперська політика визначала основні тематичні напрямки і змістове наповнення публікацій.

- Статті “Черниговских губернских ведомостей” яскраво демонструють зміни у ставленні уряду до українського національного питання. Протягом 1840–1863 років часопис ознайомив читацьку аудиторію з великою кількістю історичних, етнографічних, краєзнавчих матеріалів, які мали на меті підвищити рівень зацікавленості жителів Чернігівщини минулим власного народу, його культурою, традиціями, нелегким повсякденним життям. Протягом другої половини 50-х років XIX століття, і навіть після Валуєвського циркуляру та Емського указів редакція неодноразово закликала читачів проводити власні дослідження і ознайомлювати з їх результатами широкий загал. І хоча після 1907 року було припинено випуск неофіційної частини, попередні публікації за рівнем наукової підготовки і різноманітності вигідно вирізняли “Черниговские губернские ведомости” серед інших імперських часописів подібного характеру. Проте і активізація національного руху мала певний вплив на роботу видання. Зростання інтересу до минулого України сприяло збільшенню публікацій відповідного змісту, редакція закликала читачів цікавитися життям краю, досліджувати його і оприлюднювати результати власних пошуків. У свою чергу, цей процес призвів до посилення урядового тиску і, відповідно, до зміни формату часопису.

- Важливе значення для активізації суспільно-політичного життя Чернігівщини та поширення у губернії національно-визвольних ідей мала співпраця “Ведомостей” з представниками першого покоління чернігівської громади. Статті відомого поета та народознавця Л. Глібова, дослідження колишнього учасника Харківсько-Київського товариства О. Тищинського, істориків О. Марковича, О. Лазаревського, О. Білозерського, І. Дорошенка, І. Маслоковця, О. Александрова, присвячені вивченню українського фольклору, старожитностей, давніх документів із приватних архівів тощо, мали позитивний вплив на формування українофільських поглядів серед національно свідомих місцевих жителів. І хоча після 1863 року, коли осередок було розгромлено місцевою владою, активну дослідницьку роботу продовжували не всі громадівці, їхня співпраця з урядовим виданням продемонструвала вміння вітчизняних патріотів знаходити шляхи до небайдужого читача навіть під пильним контролем імперської влади.

- Від моменту створення “Черниговские губернские ведомости” мали конкретну мету – ознайомлення читачів з урядовими розпорядженнями та окремими фактами місцевого бюрократичного процесу. Неофіційна частина відрізнялася особливим наповненням матеріалу, її публікації передбачали залучення додаткової аудиторії. Внаслідок суворої цензурної політики і підзвітності губернаторській канцелярії часопис не мав можливості відкрито пропагувати впровадження україномовної освіти, національне театральне і музичне мистецтво, ознайомлювати аудиторію з найкращими зразками української літератури. Через специфіку видання певні матеріали містили імперські ідеологічні гасла на зразок “батьківської опіки Монарха”, “Богообраності царської родини”, триєдності російського народу:

росіяни, українці, білоруси тощо. Порівняно з україномовною періодикою, “Ведомости” не являли собою повноцінний осередок національного відродження. Однак, попри на обмежені можливості, редакція все ж таки намагалася звертати увагу на дослідження з історії України, культурного життя Чернігівщини, етнографії, фольклору, побуту, традицій і звичаїв українського народу. До того ж, зважаючи на полеміку і статті дописувачів, найбільший інтерес викликали розвідки, присвячені розвитку української культури. На наш погляд, така ситуація є цілком закономірною, оскільки “Ведомости” контролювалися губернською адміністрацією.

- Суперечливий зміст основних напрямів публікацій “Черниговских губернских ведомостей” яскраво демонструє складну ситуації в Україні. Посилення урядового тиску не обминуло і цілком лояльне видання, тому на десять років часопис припинив публікацію найпопулярніших матеріалів. Лише революція 1917 року сприяла, на жаль, короткотривалому відродженню активності редакції. Протягом часу розбудови національної держави видання не лише інформувало читачів про найактуальніші події Києва та Санкт-Петербурга, а й пропагувало ідеї незалежності та національної окремішності. Цей напрямок діяльності часопису майже не висвітлено в українській історичній науці. Загалом після припинення виходу в світ “Ведомости” невинувато залишалися напівзабутими протягом тривалого періоду, хоча є надзвичайно цінним джерелом для вивчення історії України.

Основний зміст та висновки дисертацій викладено у публікаціях:

1. *Дудар О. В.* Тематичний напрям публікацій “Черниговских губернских ведомостей” у 30–50-х рр. XIX ст. // Вісник Академії праці і соціальних відносин профспілок України. – 2006. – № 2. – С. 178–183.

2. *Дудар О. В.* Дослідження історії України на сторінках “Черниговских губернских ведомостей” у 30–50-х // Вісник Академії праці і соціальних відносин профспілок України. – 2006. – № 4. – С. 165–171.

3. *Дудар О.В.* “Черниговские губернские ведомости” у 30–50-х і Громада: співпраця офіційного видання і опозиції // Сіверянський літопис. – 2007. – № 1. – С. 76–80.

4. *Дудар О. В.* До проблеми національного розвитку України другої половини XIX ст. // Сіверянський літопис. – 2008. – № 1. – С. 122–128.

5. *Дудар О. В.* Вплив урядового курсу на тематику публікацій “Черниговских губернских ведомостей” // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.- практи. конф., Київ, 12–13 травня 2005 р.; У 6-ти т. / Редкол.: Тимошенко І. І. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – Т. 1. – С. 196 – 198.

6. *Дудар О. В.* Український романтизм, національне відродження на сторінках “Черниговских губернских ведомостей” // “Україна в євро- інтеграційному процесі: проблеми і перспективи”. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

професорсько-викладацького складу Київського міжнародного університету (24–26 лютого 2006 р.) – К.: Київський міжнародний університет, 2006. – С. 46–52.

АНОТАЦІЇ

Дудар О. В. Місце “Черниговских губернских ведомостей” у суспільно-політичному житті України другої половини XIX – початку XX століття – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2008.

Дисертація присвячена особливостям діяльності проурядового видання “Черниговские губернские ведомости”. Було визначено стан наукової розробки теми, характер та особливості її вивчення на різних етапах діяльності вітчизняної історичної науки. Часопис характеризується як джерело з історії України середини XIX – початку XX століття: аналізується роль суспільно-політичних умов, у яких функціонували “Черниговские губернские ведомости” а також представлено періодизацію видання часопису та основні тематичні напрями публікацій відповідно до конкретних етапів його діяльності.

Розглядається функціонування видання протягом 1838–1917 років, коли воно було частиною місцевого управлінського апарату, проте на сторінках неофіційної частини періодично з’являлися свідчення активізації національного відродження. Аналізуються тематичні напрями матеріалів видання, особливості редакційної політики, співпраця з науковцями та громадськими діячами, які підтримували ідеї українського національного руху. Оскільки специфіка публікацій відображає зміни в імперському курсі щодо України, з’ясовується характер діяльності місцевих активістів й основні напрями їхньої роботи з метою дослідження і поширення правдивих фактів з історії та культури українського народу. Увагу зосереджено на відповідності публікацій реальній ситуації в країні.

Ключові слова: “Черниговские губернские ведомости”, проурядова преса, національне відродження, імперський курс, історичні дослідження.

Дудар Ольга Владимировна. Место “Черниговских губернских ведомостей” в общественно-политической жизни Украины второй половины XIX – начала XX века. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01–История Украины. – Национальный педагогический університет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена исследованию роли подконтрольной имперскому правительству прессы Украины, а именно деятельности “Черниговских губернских

ведомостей”. В отечественной историографии эта тема изучалась поверхностно из-за особенностей самих “Ведомости”, а также из-за специфического отношения к тем средствам массовой информации, которые поддерживали в обществе проправительственные настроения. “Черниговские губернские ведомости” упоминались в связи с исследованиями творчества известных деятелей науки и литературы, чьи работы в разное время были опубликованы в Чернигове.

Журнал издавался с 1838 по 1917 год, и периоды его деятельности напрямую связаны с изменениями во внутренней политике Российской империи. Функционирование редакции изначально планировалось соответственно с курсом правительства страны. Издание делилось на официальную и неофициальную части, и если первая посвящалась повседневным хлопотам губернской администрации, то авторы второй имели возможность в рамках дозволенного знакомить читателей с историческими этнографическими исследованиями, новинками литературы и критическими отзывами. Журналисты неоднократно приглашали всех желающих вступать в полемику с авторами различных материалов и присылать собственные работы на интересующие общественность темы.

Во второй половине XIX века публикации “Ведомостей” были разноплановыми и очень часто противоречивыми. Никогда не упоминались причины тяжелой экономической ситуации, политическая жизнь почти не освещалась. Все больше читателей присоединялось к исследованиям местной истории, украинской литературы, появились дискуссии о роли украинского языка, о необходимости изучения фольклора. Но сотрудничество с оппозиционными представителями первого поколения черниговской Громады позволило журналу стать своеобразным центром общественной жизни и соответствовать тенденциям развития украинского национально-культурного развития.

Изменения во внутренней политике империи, а особенно ужесточение цензурного контроля относительно украинского языка и украинской культуры, негативно повлияли на качество материалов “Ведомостей”. Постепенно из достаточно актуального центрального издания губернии журнал превратился в небольшую газету для объявлений, исчезали не только материалы об истории и культуре Украины, но также зарубежные и внутренние новости. Краеведческие исследования сокращались в объеме, внимание уделялось в основном истории православной церкви и конкретным храмов. Даже в небольших статьях обязательно подчеркивалось вековое сотрудничество церкви и императорского дома.

Во время революции и Первой мировой войны власти старались создать позитивную картину жизни страны, скрывая реальную ситуацию обострения кризиса. Сообщения о военных действиях носили патриотический характер, призывы защитить Отечество, сохранять бдительность и на фронте, и в тылу скрывали истинное положение дел в стране. Издание теряло влияние на настроение в обществе.

Возрождение “Ведомостей” произошло во время демократической революции 1917 года. Впервые блоки новостей печатались на украинском языке, редакция

уделяла внимание не только событиям в Санкт-Петербурге, анализировались планы и действия Центральной Рады, украинского правительства. На короткое время “Ведомости” возвратили себе статус центрального издания губернии. И хотя сохранилась небольшая часть публикаций нерегулярно выходившего в 1917 году издания, интерес именно к событиям на Украине демонстрирует высокую национальную активность населения Черниговщины в нелегкое для Украины время.

Но, несмотря на сложную историю и разноплановое наполнение, журнал долгое время находился в незаслуженном забвении. Отечественная историография по разным причинам не уделяла внимание правительственной русскоязычной прессе, хотя ее материалы могут служить интересным дополнением исследованиям истории Украины XIX – начала XX века.

Ключевые слова: “Черниговские губернские ведомости”, правительственная пресса, национальное возрождение, имперский курс, исторические исследования.

Dudar O. V. Place of “Chernigovskie Gubernskie Vedomosti” (Chernigov Government Gazette) in social and political life of Ukraine of the second part of 19th – the beginning of 20th century. – Manuscript.

Thesis for getting the scientific degree of candidate of historical science in speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – M. P. Dragomanov National Pedagogic University. – Kiev, 2008.

Thesis is devoted to the peculiarities of the activity of the pro-government edition “Chernigovskie gubernskie vedomosti”. State of scientific formulation of the topic, character and peculiarities of its stay on different levels of activity of native science was determined. The edition is characterized as a source of history of Ukraine of the middle of 19th – the 20th century: the role of social and political conditions, in which “Chernigovskie gubernskie vedomosti” functioned, analyzed, and periodization of work of the edition and main thematic directions of articles to the concrete of its activity is presented.

Functioning of the edition within years 1838 – 1917, when it was the part of the local administrative apparatus, but on the pages of unofficial part evidences of activation of national revival appeared periodically. Thematic directions of materials of the edition, peculiarities of editorial police, cooperation with scientific and public figures who supported the ideals of Ukrainian national movement are analyzed. As specificity of publications reflects changes in empire course concerning Ukraine, the character of activity of local activists and main directions of their work at study and spread of true facts in history and culture of Ukrainian nation is determined. Attention is concentrated on compliance of articles and real situation in the country.

Key words: “Chernigovskie gubernskie vedomosti”, pro-government press, national revival, imperial course, historical researches.